

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять
студентів денної та заочної форми навчання з дисципліни
“Інтегроване управління природокористуванням”

Спеціальність – 101«Екологія»
Рівень вищої освіти – магістр

Одеса-2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять
студентів денної та заочної форми навчання з дисципліни
“Інтегроване управління природокористуванням”

Спеціальність – 101«Екологія»
Рівень вищої освіти – магістр

Затверджено
на засіданні групи забезпечення спеціальності
Протокол № 9 від «30» 06 2022р.

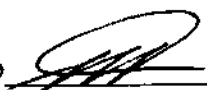
Одеса-2022

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять
студентів денної та заочної форми навчання з дисципліни
“Інтегроване управління природокористуванням”

Спеціальність – 101 «Екологія»
Рівень вищої освіти – магістр

Затверджено
на засіданні групи забезпечення спеціальності
Протокол № від «30» 06 2022р.
Голова групи Чугай А.В.

Затверджено
на засіданні кафедри екологічного права і
контролю
Протокол №11 від «07» 06 2022р.
В.о. зав.
кафедрою О.Г.Владимирова

Одеса 2022

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни “Інтегроване управління природокористуванням” для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 101 «Екологія», освітньої програми «Екологічний контроль та аудит», рівень вищої освіти - магістр / Сапко О.Ю., Гарабазій Т.А., - Одеса: ОДЕКУ, 2022. – 50 с., укр. мова.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ТЕМА 1. Поняття про інтегроване управління природокористуванням. Обґрунтування необхідності впровадження інтегрованого управління природокористуванням в Україні як механізму реалізації стратегії сталого розвитку, складові та етапи інтегрованого управління природокористуванням	7
ТЕМА 2. Природно-ресурсний потенціал одеської області. Визначення екологічних проблем регіону. Необхідність системного підходу в інтегрованому управлінні природокористуванням на прикладі проблем озера сасик та прилеглої території	14
ТЕМА 3. Інтегроване управління водними ресурсами. Діяльність басейнових рад в Україні	20
ТЕМА 4. Інтегроване управління прибережними зонами. Аналіз конфліктогенності видів морегосподарської діяльності у прибережній зоні моря (територія і акваторія)	29
ТЕМА 5. Інтегроване управління земельними ресурсами. Атрактивність ресурсів територій	33
ТЕМА 6. Міжнародна практика впровадження інтегрованого природокористування	43
ЛІТЕРАТУРА	48

ПЕРЕДМОВА

Вибіркова навчальна дисципліна «Інтегроване управління природокористуванням» освітньо-професійної програми «Екологічний контроль і аудит» викладається студентам 1 року навчання за рівнем вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Екологія».

Вивчення дисципліни «Інтегроване управління природокористуванням» проводиться на 1 курсі і передбачає викладання лекцій, проведення практичних занять, самостійну роботу та написання контрольних робіт по завершенню лекційних модулів, складання заліку по завершенню курсу.

Після виконання практичних завдань студент має: вміти застосовувати основні принципи і методи еколого-економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу територіальних систем; проводити системний аналіз взаємозв'язків між основними компонентами територіальних об'єктів управління.

Отримати базові знання:

- основи інтегрованого управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища та порядок його взаємодії з іншими сферами державного управління;
- основні принципи й методи еколого-економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу територіальних систем;
- основи інформаційного забезпечення інтегрованого управління природокористуванням, в тому числі із системами індексів та індикаторів сталого розвитку регіонів;
- основи системного аналізу взаємозв'язків між основними компонентами територіальних об'єктів управління (природною, соціальною, економічною) з метою вироблення збалансованих управлінських рішень.

Отримати базові вміння:

- застосовувати на практиці правову й нормативно-технічну документацію з питань екологічної безпеки й раціональному природокористуванню;
- визначати й аналізувати проблеми упровадження інтегрованого управління на різних рівнях управління (національному, регіональному і локальному);
- розумно поєднувати господарські й екологічні інтереси в управлінні природокористуванням.

У відповідності з “Положенням про кредитно-модульну систему навчання студентів ОДЕКУ” програма практичного курсу розподілена на окремі логічно пов'язані блоки-модулі.

У методичних вказівках наведені рекомендації щодо підготовки до практичних занять з дисципліни «Інтегроване управління природокористуванням».

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ПРО ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ. ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОВОГО УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ В УКРАЇНІ ЯК МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, СКЛАДОВІ ТА ЕТАПИ ІНТЕГРОВАНОВОГО УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

План

1. Базові принципи еколого-збалансованого природокористування.
2. Поняття збалансованого розвитку.
3. Поняття інтегрованого управління природокористуванням.
4. Обґрунтувати необхідність інтегрованого управління природокористуванням як механізму реалізації сталого розвитку.
5. Розкрити складові та етапи інтегрованого управління природокористуванням.

В основу побудови системи інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням покладено сукупність принципів охорони, раціонального використання та відтворення різних видів природних умов і ресурсів.

Успішність управління екологічно безпечним природокористуванням визначається позитивним зростанням показників соціально-економічного розвитку при одночасному зменшенні забруднення навколишнього природного середовища. Науково обґрунтоване інтегроване управління екологічно безпечним природокористуванням, виступає передумовою екологічно безпечного використання природних умов і ресурсів. Інтегроване управління екологічно безпечним природокористуванням передбачає визначення стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів, спрямованих на попередження подолання негативних наслідків використання природних умов і ресурсів.

В основу концептуального підходу побудови системи інтегрованого управління екологічною безпекою природокористування покладено сукупність принципів охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів. Алгоритм інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням зображено на рис. 1.1.

Інтегроване управління екологічно безпечним природокористуванням – це планова, систематична на комплексна діяльність суб'єктів управління, спрямована на охорону, раціональне використання та відтворення всіх складових екологічно безпечного природокористування [1].

Мета цього управління – екологічно безпечний розвиток навколишнього природного середовища. Досягнення мети потребує розв'язання таких

завдань: охорони, екологічно безпечного природокористування та відтворення природних ресурсів.

Рис.1.1 – Алгоритм інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням [2].

Інтегроване управління екологічно безпечним природокористуванням повинно базуватись на основі трьох основних принципів:

– еколого-природоохоронного, до якого належить охорона, екологічно безпечне природокористування та відтворення природного потенціалу;

- соціально-економічного, який дає змогу здійснювати в господарській зоні за умови дотримання вимог екологічно безпечного природокористування традиційні види господарювання;

- інформаційно-наукового, в основу якого покладено моніторинг управління екологічно безпечного природокористування, створення нормативної бази даних, реалізацію проектів та програм розвитку, науково-дослідних робіт, регіонального та міжнародного співробітництва тощо[1].

Успішність інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням визначається позитивним зростанням показників соціально-економічного розвитку при одночасному зменшенні забруднення навколишнього природного середовища [1].

У процесі реалізації механізму інтегрованого управління потенціалом територій *на першому етапі* є формування концептуальних засад. До практичних основ управління природно-ресурсним потенціалом належить створення на галузевому рівні системи стратегічного управління можливостями природно-ресурсного потенціалу. На даному етапі визначаються стратегічні цілі та завдання управління потенціалом, з урахуванням усіх факторів що перешкоджають реалізації даного природно-ресурсного потенціалу, що є стартовим пунктом логічної побудови цього механізму [1].

На другому етапі реалізації організаційно-економічного механізму управління природно-ресурсним потенціалом територій відбувається визначення об'єктів інтегрованого управління природно-ресурсним потенціалом та обґрунтування пріоритетних напрямків впливу на природно-ресурсний потенціал. Що стосується формування пріоритетних напрямків впливу, то воно є доцільним на основі трьох взаємозалежних компонентів: суспільних потреб (вихідний пункт), внутрішніх можливостей економічної діяльності території та ситуації, що склалася у господарських галузях (рекреаційній, туристичній, та інших).

Третій етап реалізації організаційно-економічного механізму управління природно-ресурсним потенціалом природоохоронної території полягає у розробці заходів, які забезпечують ефективний розвиток об'єкту управління. Даний етап також передбачає оцінку ефективності розвитку природно-ресурсного потенціалу території. Ефективність управління (керуючих впливів) потенціалом територій відповідно до системного підходу є ступенем відповідності фактичного чи очікуваного результату бажаному (якого прагнули досягти). З іншої точки зору, завдання оцінки ефективності розвитку природно-ресурсного потенціалу природоохоронної території може бути вирішене визначенням досягнутих при функціонуванні системи управління результатів та витрат, затрачених на їх досягнення.

Модель стійкого розвитку визначається в Декларації тисячоліття як система гармонійних відносин, що реалізовує збалансоване соціально орієнтований, економічно ефективний і природозахисний розвиток країни на користь задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь, передбачає

існування трьох основних компонент стійкого розвитку: соціальної, економічної та екологічної. Кожна з компонент базується на загальних принципах стійкого розвитку і в той же час має свої особливості, цілі та імперативи функціонування і взаємодії в рамках інтеграційного механізму і єдиної політики стійкого розвитку.

Основна мета сталого розвитку України – забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, збереження якості навколишнього середовища і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь через побудову високоефективної економічної системи, що стимулює екологічну сталість, продуктивну працю, науково-технічний прогрес, а також має соціальну спрямованість.

Забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях, з урахуванням яких основними цілями сталого розвитку є:

економічне зростання – формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;

охорона навколишнього природного середовища – створення громадянам умов для життя в якісному навколишньому природному середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист і відновлення біорозмаїття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;

добробут – запровадження єдиних соціальних стандартів на основі науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з урахуванням регіональних особливостей;

справедливість – встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;

ефективне (стале) використання природних ресурсів – створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та їх збереження для майбутніх поколінь;

стабілізація чисельності населення – формування державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства і дитинства;

освіта – забезпечення гарантій доступності для одержання освіти громадян, збереження інтелектуального потенціалу країни;

міжнародне співробітництво – активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою раціонального використання екосистем, гарантування безпечного і сприятливого майбутнього.

На цих засадах можна виділити чотири критерії стійкого розвитку на тривалу перспективу. Кількість відновлюваних природних ресурсів,

максимально можливе сповільнення темпів вичерпання запасів невідновлюваних природних ресурсів, можливість мінімізації відходів на основі впровадження маловідходних, ресурсозберігаючих технологій, забруднення навколишнього середовища (як сумарне, так і по видах) в перспективі не повинне перевищувати його сучасний рівень.

Серед основних механізмів фінансування сталого розвитку можна виділити наступні: мобілізація ресурсів, зменшення боргового навантаження, податкові надходження, інституційно-організаційні механізми, податкові важелі.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» говорить, що упровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, є шляхом до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах-членах Європейського Союзу [3].

Впровадження системи управління екологічними ризиками в усіх сферах національної економіки сприятиме запобіганню катастроф техногенного та екологічного характеру.

Суб'єкт і об'єкт управління, а також прямий і зворотній зв'язок між ними створюють систему управління. Система управління утворює єдине ціле, її елементи взаємодіють один з одним та з навколишнім середовищем і не можуть розглядатись окремо. Суб'єкт утворює управляючу підсистему, а об'єкт управління – керовану. Управляюча підсистема виробляє, приймає управлінське рішення та забезпечує його виконання. Керована підсистема приймає та реалізує управлінське рішення[4].

Процес управлінської діяльності включає такі складові як:

- організаційні структури управління;
- технологія управлінської діяльності;
- обробка інформації;
- методи прийняття управлінських рішень та їх запровадження;
- методи керування персоналом;
- техніка управління;
- інформаційне забезпечення систем управління;
- управління виробничим процесом, природоохоронною діяльністю та ін.

Початковим етапом процесу управління є формування цілі, а кінцевим – її досягнення. На основі виробленої цілі розробляються способи її досягнення.

У складі управляючої підсистеми використовуються такі механізми впливу на керовану підсистему як планування, контроль, координація, стимулювання. При необхідності проводяться зміни в організаційній системі управління, здійснюється кадровий вибір та використовується техніка управління. Використовуються певні методи управління (способи здійснення керуючого впливу, чи спосіб реалізації цілей).

Управлінське рішення представляється як:

- вибір альтернативи, найкращої ідеї та варіанта дій при здійсненні управління;
- основний результат діяльності суб'єкта управління, спрямованої на об'єкт управління з метою досягнення певних цілей управління;
- соціальний акт, в якому в логічній формі висловлені впливи управлінських ланок (державних органів, посадових осіб) на суспільну систему (керовані об'єкти), необхідні для досягнення поставлених цілей, забезпечення інтересів та задоволення відповідних потреб в управлінні.

Управлінське рішення може розроблятися та прийматися щодо неживої природи (елементів техносфери), живої природи (біологічні системи) та соціальних систем. В залежності від цього характер варіантів рішень та наслідки їх прийняття суттєво різняться. Особливо відповідальними є управлінські рішення, які стосуються живої природи і не виключають певну невизначеність обставин. Наслідками недосконалого чи помилкового управлінського рішення можуть стати негативні та незворотні зміни в природних екосистемах. Найбільш вживаною є *класифікація функцій* на дві групи: загальні та специфічні. Загальні функції передбачають:

- формулювання цілей і задач, що направлені на кінцевий результат управління;
- планування, яке включає розробку стратегічних дій, а також планів і програм по їх виконанню;
- організацію;
- мотивацію, призначену для стимулювання учасників у процесі досягнення цілей і задач організації;
- контроль, що передбачає виявлення відхилень від планів реалізації встановлених цілей та планів.

Крім того, зазначені функції можуть доповнюватись функціями координації та регулювання. Регулювання застосовується при визначенні відхилень від запланованих процесів і завдань при проведенні контролю чи координації. Управління – процес прогнозування, планування, організації, мотивації, координації та контролю, який необхідний для того, щоб сформулювати та досягнути цілі. Планування, організація, мотивація та контроль потребують прийняття рішень, комунікації і обміну інформацією. Комунікація – процес обміну інформацією (передачею інформації), її змістовним значенням між двома чи більшою кількістю людей. Усі види функцій при здійсненні процесу управління виконуються одночасно.

Основною функцією управління є організація (організаційна діяльність). Організаційна діяльність уявляється як упорядкування та оптимізація процесів, які мають місце при досягненні конкретних результатів [4].

Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління здійснюється як частина реформ, що впроваджуються в процесі асоціації з Європейським Союзом. Суть цієї реформи полягає в інтеграції екологічної політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального, місцевого рівня, а також до політик розвитку секторів економіки, з метою більш ефективного захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів України згідно міжнародних стандартів [3].

Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління в Україні зазначена як ціль 4 згідно Стратегії державної екологічної політики, вона передбачає, серед іншого, виконання наступних завдань:

- розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення обов'язковості інтеграції екологічної політики до інших документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- інституційна розбудова і посилення ефективності державного управління в природоохоронній галузі;
- впровадження систем екологічного управління та підготовка державних цільових програм з екологізації окремих галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів.

Питання до самопідготовки:

1. Сформулюйте поняття інтегрованого управління природокористуванням.
2. Назвіть базові принципи інтегрованого природокористування.
3. Розкрийте поняття збалансованого розвитку.
4. Обґрунтуйте необхідність інтегрованого управління природокористуванням як механізму реалізації сталого розвитку.
5. На яких засадах ґрунтується забезпечення сталого розвитку України?

ТЕМА 2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ. ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНУ. НЕОБХІДНІСТЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ІНТЕГРОВАНОМУ УПРАВЛІННІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ НА ПРИКЛАДІ ПРОБЛЕМ ОЗЕРА САСИК ТА ПРИЛЕГЛОЇ ТЕРИТОРІЇ

План

1. Поняття природно-рекреаційного потенціалу окремого регіону.
2. Екологічні проблеми та причини їх виникнення.
3. Аналіз екологічних проблем регіону.
4. Оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону.
5. Оцінка господарського комплексу.
6. Виявлення екологічних проблем регіону.
7. Аналіз причин виникнення екологічних конфліктів в регіоні.

Природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність усіх можливостей, засобів, запасів, джерел, що є і можуть бути мобілізовані, використані для досягнення певної мети. Ресурси визначають як запаси, цінність, можливості, засоби. Отже, застосування цих понять для кількісної характеристики природних багатств відбиває їх споживну вартість, корисність для суспільства. Враховуючи це, поняття "природно-ресурсний потенціал" (ПРП) найбільш поширене в науках, що вивчають території, є одним з найважливіших факторів розміщення продуктивних сил і включає тільки вже вивчені елементи природного середовища:

а) природні ресурси, тобто ті елементи природного середовища, які безпосередньо беруть участь у матеріальному виробництві і в невиробничій діяльності;

б) природні умови, тобто елементи природного середовища, що не беруть безпосередньої участі в суспільному виробництві.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) території – це сукупна продуктивність природних ресурсів, засобів виробництва і предметів споживання, яка виражається в їхній сукупній споживній вартості. У компонентній структурі ПРП вирізняють такі групи ресурсів: мінеральні (паливно-енергетичні й металеві корисні копалини, нерудна сировина, сировина для металургійної промисловості, гірничо-хімічна сировина, будматеріали), водні (поверхневий стік, підземні води), земельні, лісові, фауністичні (мисливські, рибні, медоносні ресурси), природно-рекреаційні.

Природно-ресурсний потенціал – важливий фактор розміщення продуктивних сил, який включає природні ресурси і умови.

До основних характеристик природно-ресурсного потенціалу відносять: географічне положення, кліматичні умови, особливості рельєфу та розміщення ресурсного потенціалу.

Розрізняють компонентну, функціональну, територіальну і організаційну структури природно-ресурсного потенціалу. Компонентна структура характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо); територіальна – різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів; організаційна – можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів. Функціональна структура природно-ресурсного потенціалу відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та певних господарських комплексів.

Природно-ресурсний потенціал є багатокompонентним. Виділяють такі його складові: мінеральні, земельні, водні, лісові, біологічні, рекреаційні, кліматичні, космічні ресурси.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) будь-якої території визначає рівень її потенційної можливості задовольняти різні потреби суспільства. Тобто це здатність природних систем без шкоди для себе, а отже, і людей, надавати суспільству продукцію або виконувати корисну для нього роботу.

Оснoву ПРП України становлять земельні ресурси, частка яких – 44,4 %, а в окремих регіонах, особливо Правобережному лісостепу, – 72 – 79 %. Значну частину становлять мінеральні ресурси (28,3 %), а в окремих областях (Луганська, Донецька, Дніпропетровська) вони є основою природних багатств (відповідно 74, 73, 69 %). Серед інших переважають водні та рекреаційні ресурси. Ці чотири види природних багатств зосереджують у собі понад 95 % усього природно-ресурсного потенціалу України. Найменшу роль у загальному ПРП відіграють біологічні ресурси (лісові та фауністичні), частка яких не досягає і 5 %, навіть у найзеленіших областях Карпат і Західного Полісся вони становлять майже 18 %.

Для України характерний різноманітний і потужний природно-ресурсний потенціал. Історично зумовлене масштабне використання мінеральних і земельних ресурсів призвело до формування відповідної паливно-енергетичної, металургійної, хімічної спрямованості промислового розвитку у поєднанні з розвинутими будівельною індустрією та сільським господарством. Десятки промислових вузлів в Україні мають природно-ресурсну орієнтацію. З іншого боку, розподіл елементів природно-ресурсного потенціалу по території досить нерівномірний, що зумовлює галузеву і територіальну структуру кожного з регіонів.

Забезпеченість території України мінерально-сировинними ресурсами є однією з найвищих у світі. Нині виявлено приблизно 20 тис. родовищ і рудовиявів 113 видів корисних копалин. З цієї кількості промислове значення мають 9143 родовища 97 видів корисних копалин, які належать до Державного балансу запасів. Промислово освоєні 3310 родовищ, на базі котрих працює більше 2 тис. гірничодобувних і переробних підприємств.

У Європі Україна посідає друге місце за площею орних земель, запасами залізної руди і перше – за ресурсами марганцевої руди, самородної сірки. Вона

також є однією з перших за запасами кам'яного вугілля, калійної і кам'яної солей. Значними є її запаси каолінів, графіту, флюсової сировини та вогнетривких глин, скляних пісків, бентонітів, цементної сировини. В імпорتنій залежності Україна перебуває щодо постачання нафти, природного газу, руд кольорових металів, магнезиту, апатитів, фосфоритів, бентонітових глин.

Природно-ресурсний потенціал України можна визначати за сукупною продуктивністю природних ресурсів, яку обчислюють шляхом підсумування економічних оцінок потенціалів окремих видів природних багатств областей та економічних районів. Основу природно-ресурсного потенціалу формують земельні та мінеральні ресурси (3/4), велике значення мають також водні та рекреаційні. У структурі потенціалу мінеральних ресурсів 70 % припадає на паливно-енергетичні, 17 % – на металеві, 7 % – на будівельні матеріали та 4,5 % – на нерудну сировину для чорної металургії і гірничо-хімічну.

З територіального погляду за обсягом загального природно-ресурсного потенціалу виділяються Донецький (21,1 %), Причорноморський (15,5 %) та Придніпровський (14,8 %) економічні райони. На їх частку припадає більш як половина усього ПРП України. Найбіднішими в цьому відношенні є Волинський та Центральньо-Український економічні райони, частки яких становлять відповідно 3,5 та 6,0 %. Якщо в Донбасі й Придніпров'ї переважають мінеральні ресурси (відповідно 73,3 та 44,65 %), то на решті території України – земельні.

Найрізноманітніший у територіальному плані ПРП характерний для Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької областей, АР Крим. Водночас, компонентною одноманітністю характеризується ПРП Тернопільської, Вінницької, Донецької, Дніпропетровської областей за рахунок різкого переважання ролі одного виду ресурсу (Тернопільщина і Вінниччина – земельні ресурси, Дніпропетровщина – залізна руда, Донеччина – кам'яне вугілля). Досить різноманітним є ПРП Карпат і гірського Криму за рахунок значного перепаду висоти і внаслідок цього зміни ландшафтів, досить диверсифікований природно-ресурсний потенціал Полісся, а лісостепова і степова зони характеризуються структурною одноманітністю.

Екологічний потенціал – це придатність середовища для існування людей, можливість забезпечення населення необхідними харчовими продуктами, умовами праці, відпочинку і лікування. Природні фактори створюють обов'язкове і загальне природне екологічне тло, забезпечують потреби людського організму в необхідних умовах існування (тепло, повітря, світло, вода, їжа тощо). У багатьох випадках саме природні фактори відіграють важливу роль у формуванні життєвого середовища людини і створюють екстремальні екологічні ситуації (землетруси, повені, селеві потоки, лавини тощо).

У структурі екологічного потенціалу природного середовища одне з важливих місць займає клімат, насамперед, тепло- і вологозабезпеченість. Вони мають не тільки універсальне і безпосереднє екологічне значення, а й

визначають територіальну диференціацію багатьох інших екологічних показників, у тому числі біохімічних і біологічних. Від них залежить біологічна продуктивність, характер рослинності (зокрема, наявність або відсутність лісів), поширення захворювань та ін.

Особлива група показників пов'язана з водозабезпеченістю. Важливо враховувати не тільки достатність питної води, а й її якість – рівень мінералізації, хімізації та бактеріологічний склад. У зв'язку з цим важливе значення мають біохімічні умови, тобто нестача або надлишок у природному середовищі (в тому числі у воді й ґрунтах) таких важливих для життєзабезпечення хімічних елементів, як йод, фтор, кальцій, мідь, кобальт та ін.

Досить велику екологічну роль для людини відіграють такі біотичні компоненти ландшафту, як рослинність, тваринний світ, мікроорганізми. Виняткове значення має природний рослинний покрив як джерело кисню, засобів харчування, фітонцидів, лікарських засобів та його оздоровче, рекреаційне і естетичне значення. Серед рослин є також чимало шкідливих для людини видів (отруйних, алергенів). Важливе оцінювання тваринного світу, в якому відомі численні переносники, збудники небезпечних захворювань людини, наприклад, кліщового енцефаліту, чуми, туляремії та ін. З метою визначення екологічного потенціалу важливе значення також мають повторюваність стихійних природних явищ та інших екстремальних природних умов, тобто санітарно-гігієнічні, медико-географічні, медико-екологічні та рекреаційні особливості природного середовища.

Термін "екологічний потенціал" може використовуватися виключно для характеристики первинних (корінних, клімаксових, умовно клімаксових) екосистем. Але великі площі земної поверхні зайняті вторинними, зміненими людиною, штучно створеними і піонерними екосистемами; у зв'язку з цим з'являється потреба оцінювати також їхні потенціальні можливості та величини їх відхилень від екологічного потенціалу корінної екосистеми, на місці якої вони виникли та існують. Для цього запропоновано застосовувати поняття вторинний потенціал екосистеми. Звичайно, його речовинно-енергетичною основою завжди є екологічний потенціал екосистеми, на місці якої існує вторинна екосистема.

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України є [3]:

- підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

- переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;
- фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;
- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;
- незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;
- незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та забезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;
- недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом [3].

Завдання 1. Виконати аналіз екологічних проблем області; зробити оцінку природно-ресурсного потенціалу регіону та оцінку господарського комплексу області; виконати аналіз причин можливого виникнення екологічних конфліктів в регіоні; визначити методи управління екологічними конфліктами, їх попередження та подолання.

Завдання 2. Визначити екологічні, економічні, соціальні проблеми озера Сасик та прилеглої території. Результати дослідження викласти у вигляді таблиці (табл. 2.1). Визначити зв'язок між екологічними, економічними, соціальними проблемами (рис. 2.1) та кореневу проблему, яка породжує інші екологічні, економічні і соціальні проблеми. Таблицю та блок-схему доповнити коментарями та аналізом виявлених проблем, віднесення їх до певної категорії, визначення кореневої проблеми. В якості висновку надати власне бачення вирішення проблем озера Сасик та прилеглої території.

Таблиця 2.1 – Проблеми озера Сасик та прилеглої території

Екологічні проблеми озера Сасик та прилеглої території	Економічні проблеми озера Сасикта та прилеглої території	Соціальні проблеми місцевого населення

Рис.2.1 –Приклад блок-схеми зв'язків екологічних, економічних, соціальних проблем озера Сасик та прилеглої території.

ТЕМА 3. ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ. ДІЯЛЬНІСТЬ БАСЕЙНОВИХ РАД В УКРАЇНІ

План

1. Глобальна проблема дефіциту водних ресурсів (сутність проблеми, причини виникнення, шляхи подолання цієї проблеми).
2. Управління водними ресурсами на підставі Рамкової Водної Директиви 2000/60/ЄС.
3. Принципи басейнового управління водними ресурсами.
4. Басейнові Ради як інструмент інтегрованого управління водними ресурсами.
5. Плани управління річковими басейнами.
6. Комплексна політика ЄС в галузі використання водних ресурсів та її впровадження відповідно до принципу субсидіарності.

До основних водних проблем України відносяться: природний дефіцит водних ресурсів, а також їх нерівномірний розподіл по території та в часі; виснаження водних ресурсів внаслідок великого обсягу водозабору для господарських потреб; значний обсяг забруднювальних речовин, що надходять у річки внаслідок скидів і площинного змиву; надмірне регулювання річкового стоку, що спричиняє додаткові втрати води на випаровування, уповільнення водообміну і, як наслідок, погіршення якості води і деградації русел. Значною мірою наявні водні проблеми зумовлені також вадами всупільних відносинах, а саме: недосконалістю існуючої системи державного управління у сфері використання, охорони і відновлення водних ресурсів, відсутність чіткого розмежування водоохоронних та водогосподарських функцій; відсутністю ефективних економічних механізмів стимулювання раціонального водокористування; недостатнім розумінням суспільством наявних водних проблем, недостатньою інформованістю та низьким рівнем екологічної культури населення; повільною імплементацією позитивного зарубіжного досвіду у сфері використання та охорони вод [3].

Україна належить до держав з порівняно низьким водо-ресурсним потенціалом. Середній багаторічний відновлюваний об'єм поверхневих вод приблизно становить 95 км^3 на рік, що рівнозначно $2,0 \text{ тис. м}^3$ на людину. При цьому більше половини водних ресурсів зосереджено в басейні Дунаю, де потреба у воді не перевищує 5 %. У маловодні роки на одну людину припадає біля $1,2 \text{ тис м}^3$, що за класифікацією ЮНЕСКО характеризує Україну як водонебезпечену країну, а дефіцит води спостерігається практично повсюди, а особливо в басейнах річок Нижнього Дніпра, Сіверського Донця, Південного Бугу, Інгульця, Приазов'я та Криму [5].

Ресурси підземних вод на території України оцінюють майже у $22,5 \text{ км}^3/\text{рік}$. Загальна кількість розвіданих запасів підземних вод, доступних

для використання, становить близько $5,7 \text{ км}^3/\text{рік}$, фактично використовується $2,5 \text{ км}^3/\text{рік}$ [5].

Для поліпшення водозабезпечення в Україні створено понад 1160 водосховищ загальним об'ємом близько 55 км^3 . Значною є мережа магістральних каналів (понад 1,0 тис. км) і водоводів (понад 2,0 тис. км). Це дає змогу перерозподіляти по території відповідно 3 і 12 км^3 води щорічно. Загальний об'єм забору (вилучення) води з природних водних об'єктів останнім часом у середньому становить $15 \text{ км}^3/\text{рік}$. З цього обсягу близько 48 % припадає на промисловість, 26 % – на сільське господарство і 25 % – на комунальне господарство. Водоемність вітчизняного виробництва складає в середньому $0,3 \text{ м}^3$ на одну гривню готової продукції, що значно перевищує аналогічний показник у розвинених європейських країнах. Об'єм втрат води при транспортуванні оцінюється у $2,0 \text{ км}^3/\text{рік}$. При цьому більше третини води, поданої у зрошувальні системи, втрачається через низький технічний рівень і зношеність гідротехнічних споруд. Близькими є й втрати води у водопровідних мережах, що забезпечують питні та господарсько-побутові потреби населення. Наявні природні, а також інші проблеми визначають те, що послугами централізованого питного водопостачання в Україні користується лише 70 % населення. Питне водопостачання на 80 % забезпечується поверхневими водами. Населення 1228 сільських населених пунктів з кількістю мешканців близько 820 тис. чоловік користується неякісною або привозною водою. Водночас у деяких населених пунктах споживання води становить понад 300 літрів на одну особу за добу [5].

В Україні, як і у більшості країн світу, все гострішоюстає проблема виснаження водних ресурсів внаслідок їхнього техногенного та антропогенного забруднення.

Однією з причин цього є недостатня порівняно з фактичними потребами кількість очисних споруд. Окрім цього, більшість цих споруд збудована за застарілими технічними рішеннями, а головне – є зношеними. Як наслідок, у водні об'єкти щорічно надходить близько $3,9 \text{ км}^3$ неочищених стічних вод, $3,3 \text{ км}^3$ нормативно чистих і лише $1,3 \text{ км}^3$ очищених до чинних нормативів [5].

Основними джерелами забруднених стічних вод є підприємства житлово-комунального господарства, промисловості, а також агропромислового комплексу, на які припадає понад 90 % загального об'єму скидів. Значні обсяги скидання неочищених стоків обумовлюють також зменшення видового різноманіття та зростання маси стійких до забруднення гідробіонтів і як наслідок, інтенсифікацією евтрофікації акваторії.

Значний негативний вплив на водні об'єкти здійснює розосереджений (дифузний) стік з сільськогосподарських і селітебних (урбанізованих) територій, а також з площ, зайнятих відходами промислового виробництва, сміттєзвалищами. Постійною є також небезпека транскордонного забруднення річкового стоку. Ці фактори зумовили те, що значна частина водних об'єктів характеризується високим ступенем забруднення і низькою якістю води.

Найбільш напружена ситуація склалася в басейнах річок Сіверський Донець, Інгул, Інгулець, Приазов'я.

Спостерігається також зростання забруднення підземних вод, особливо в регіонах інтенсивного видобування корисних копалин. Розв'язання наявних водних проблем ускладнюється незадовільним станом економіки, а останнім часом ще й військово-політичним протистоянням [5].

План дій, що був прийнятий на Всесвітній Зустрічі зі сталого розвитку у Йоганнесбурзі у 2002 р., закликав усі країни «розробити плани з інтегрального управління водними ресурсами та підвищенню ефективності водокористування до 2005р.». Ці плани по суті є етапами безперервного та тривалого процесу розробки та здійснення національних водних стратегій. Інтегрований підхід до управління водними ресурсами вимагає координації різних видів економічної діяльності, які визначають попит на воду, режими землекористування та об'єми стічних вод. Відповідно до цього принципу басейн річки або водозбірна площа стає одиницею управління водними ресурсами.

Басейн річки – територія земної поверхні, з якої усі поверхневі та ґрунтові води стікають в річку, включаючи її притоки. Сучасний підхід до управління водними ресурсами, за яким основною одиницею управління виступає територія річкового басейну, називається басейновим принципом.

Басейновий принцип – це принцип, за якого як основна одиниця управління, виступає річковий басейн, який є системою із усталеними екологічними, соціальними та економічними зв'язками. У цьому випадку басейн річки виступає як індикатор стану довкілля, тобто екологічного стану, який зумовлюється природними чинниками і рівнем антропогенного навантаження. Така система допомагає запобігати виснаженню водних ресурсів, а також досягати і підтримувати високу якість води.

Однією з важливих концепцій Водної рамкової директиви є організація та регулювання управління водними ресурсами на рівні річкових басейнів. З цією метою райони басейнів річок створюються таким чином, щоб вони включали не тільки поверхневий стік через потоки і річки до моря, але й загальну площу суші і моря разом із суміжними підземними водами і прибережними водами. Малі басейни річок, які безпосередньо скидаються в море, можуть бути об'єднані в один район басейну.

Інтегрований підхід за басейновим принципом впроваджується шляхом:

- гідрографічного і водогосподарського районування території України,
 - розроблення планів управління річковими басейнами, розроблення водного господарських балансів,
 - визначення повноважень центральних і місцевих органів влади [6].
- Основними принципами інтегрованого управління водними ресурсами є:
- принцип комплексності захисту всіх вод (річок, озер, прибережних і підземних вод);
 - басейновий принцип управління водними ресурсами;

- принцип широкого залучення громадян та громадських організацій;
- принцип послідовного удосконалення законодавства.

Управління водними ресурсами за басейновим принципом поділяється на три типи:

- екосистемне управління, пов'язане з вирішенням проблем водозабезпечення й охорони вод у рамках водних екосистем, межами яких є басейнові простори, відповідно до вимог їх цілісного та сталого розвитку;
- державне управління через спеціально уповноважені басейнові органи управління використанням та охорони вод і водних об'єктів;
- економічне регулювання використання та охорони вод, при якому загальна сума інвестицій у водогосподарський комплекс оплачується користувачами води.

Тобто екосистемне управління водними ресурсами здійснюється державою і суспільством через басейнові принципи управління на основі платного водокористування.

На підставі узагальнення європейського досвіду визначаються такі функції системи басейнового управління:

- 1) створення басейнових методик розрахунків і розмірів грошових зборів за: забір води з водного об'єкта; скидання до водного об'єкта нормованих речовин; пропуск води через турбіни ГЕС; використання водного об'єкта водним транспортом; видобування корисних копалин у межах земель водного фонду; користування водними об'єктами для потреб рибного й мисливського господарств;
- 2) стягнення з водокористувачів грошових зборів за ці види водокористування;
- 3) розробка водних кадастрів, водно-господарських балансів і п'ятирічних планів управління річковим басейном;
- 4) прийняття рішень про видачу позик і надання субсидій водокористувачам, які ефективно зменшують шкідливий вплив на довкілля;
- 5) проведення аналізу географічних, геологічних, гідрографічних і демографічних характеристик басейну, а також аналізу землекористування та економічної діяльності;
- 6) вивчення екологічного впливу людської діяльності на стан поверхневих, підземних і морських прибережних вод басейну;
- 7) проведення економічного аналізу використання води в межах басейну;
- 8) виявлення всіх ділянок (зон) водних об'єктів, які використовуються для забору питної води;
- 9) складання реєстру всіх ділянок, які визначені чинним законодавством як такі, що підлягають особливій охороні;
- 10) розробка програми моніторингу стану всіх поверхневих, підземних і морських прибережних вод;
- 11) розробка програми додаткового моніторингу стану ділянок (зон), що підлягають особливій охороні;

12) встановлення екологічних нормативів (стандартів або категорій) якості води; розробка програми заходів, спрямованих на досягнення екологічних цілей, у тому числі нормативів гранично допустимих скидів (ГДС) і регламентів періодичного водо відведення;

13) забезпечення громадськості інформацією щодо проектів плану управління річковим басейном і врахування зауважень;

14) участь у співпраці з іншими компетентними органами в заходах щодо запобігання або зменшення наслідків аварій, які призводять до забруднення вод.

У ч. 2 ст. 131 ВК України зазначено, що в нашій державі встановлюються дев'ять районів річкових басейнів: річка Дніпро; річка Дністер; річка Дунай; річка Південний Буг; річка Дон; річка Вісла; річка Криму; річка Причорномор'я; річка Приазов'я.

У процесі здійснення управління водними ресурсами за басейновим принципом важливим документом є план управління річковим басейном, що містить аналіз стану та комплекс заходів для досягнення цілей, визначених для кожного району річкового басейну у встановлені строки [7, 8]. Основними елементами планів управління річковими басейнами є:

1) загальна характеристика поверхневих та підземних вод району річкового басейну;

2) визначення основних антропогенних впливів на кількісний та якісний стан поверхневих і підземних вод, зокрема, від точкових і дифузних джерел;

3) визначення зон (територій), які підлягають охороні, та їх картування;

4) картування мереж моніторингу, результатів програм моніторингу, що виконуються для поверхневих вод (екологічний і хімічний), підземних вод (хімічний і кількісний), зон (територій), які підлягають охороні;

5) перелік цілей для поверхневих вод, підземних вод і зон (територій), які підлягають охороні, та строки їх досягнення;

6) економічний аналіз водокористування;

7) огляд виконання програм або заходів, зокрема шляхи досягнення визначених цілей;

8) повний перелік програм (планів) для району річкового басейну чи суббасейну, їхній зміст і проблеми, які передбачено вирішити;

9) звіт про інформування громадськості та громадське обговорення проекту плану управління річковим басейном;

10) перелік компетентних органів влади;

11) порядок отримання інформації (зокрема, первинної) про стан поверхневих і підземних вод.

В Україні плани управління річковими басейнами затверджуються Кабінетом Міністрів України кожні шість років (ч. 3 ст. 132 ВК України).

В ст. 133 ВК України закріплюється утворення при Державному агентстві водних ресурсів України консультативно-дорадчих органів у межах території річкового басейну (басейнових рад), з метою забезпечення раціонального використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів,

інтегрованого управління ними. Басейнові ради утворюються Державним агентством водних ресурсів України для вироблення пропозицій і забезпечення узгодження інтересів підприємств, установ та організацій у галузі використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів у межах басейну. Рішення басейнових рад враховуються під час розроблення планів управління басейном та реалізації заходів щодо раціонального використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів. До складу басейнових рад входять представники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших зацікавлених організацій, установ, підприємств та представники громадськості.

До основних завдань басейнових рад також належить: сприяння забезпеченню інтегрованого управління водними ресурсами в межах території річкового басейну; забезпечення узгодження інтересів та координації дій заінтересованих сторін щодо управління водними ресурсами на території річкового басейну; сприяння співпраці центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, міжнародних організацій та експертів (за згодою) у забезпеченні досягнення доброго екологічного та хімічного стану масивів поверхневих вод, доброго хімічного та кількісного стану масивів підземних вод, а також доброго екологічного потенціалу штучних та істотно змінених масивів поверхневих вод у межах території річкового басейну; надання пропозицій до проекту плану управління річковим басейном; сприяння виконанню плану управління річковим басейном, державних, цільових, галузевих, міждержавних, регіональних і місцевих екологічних програм і проектів, що стосуються річкового басейну; сприяння розробленню та реалізації програм і проектів технічної допомоги, залученню інвестицій для виконання заходів, спрямованих на покращення екологічного стану річкового басейну; оцінка виконання плану управління річковим басейном [6].

Основні стратегічні завдання щодо вдосконалення системи управління у сфері використання та охорони водних ресурсів зазначено у «Водній стратегії України на період до 2025 р.» [5]. До них у тому числі відносяться:

- перехід на інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом;
- розроблення басейнових і територіальних планів інтегрованого управління водними ресурсами, схем комплексного використання та охорони водних об'єктів у межах нормативів на водогосподарське навантаження;
- поетапне підвищення статусу басейнових рад, посилення їхньої ролі як громадських організацій, які реально впливають на управлінські рішення у сфері державної водної політики в рамках конкретних річкових басейнів;
- передача окремих повноважень центральних державних органів управління у сфері водних відносин органам місцевого самоврядування з посиленням контролю виконання цих

повноважень, введенням нових критеріїв розподілу між суб'єктами господарювання відрахувань із державного бюджету;

- формування єдиної інформаційно-аналітичної системи управління водогосподарським комплексом із відкриттям центрів ситуаційного управління в басейнах річок [5].

Для забезпечення реформування системи управління у сфері використання та охорони водних ресурсів необхідно розробити та впровадити:

- принципи і механізми інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом;
- науково-методичні засади складання та реалізації планів управління річковими басейнами.

Сьогодні значна увага в усьому світі приділяється досвіду інтегрованого управління водними ресурсами. Інтегроване управління конкретним річковим басейном передбачає процес координації, збереження, управління та розвитку водних, земельних і пов'язаних із ними ресурсів у його межах. Такий підхід до управління дає змогу отримати найбільш оптимальні та справедливі економічні і соціальні вигоди, які пов'язані з використанням водних ресурсів, водночас зберігаючи і, там де необхідно, відновлюючи екосистему водного об'єкта [6].

Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄСпро навколишнє середовище. Європейська економічна комісія запропонувалаВодну директиву ЄС, яка була затверджена в 2000 р. і мала такі цілі [9]:

1) розробка комплексної політики Співтовариства щодовикористання водних ресурсів та її впровадження відповідно до принципу субсидіарності є відображенням політичної концепції, згідно з якою механізм управління суспільством має будуватися "знизу вгору": всі проблеми, які можуть ефективно вирішуватися на місцях, повинні перебувати в компетенції муніципальних органів як найбільш близьких до населення. Лише в разі відсутності такої можливості вирішення відповідних проблем має передаватися в компетенцію вищих (і більш віддалених від громадян) рівнів влади - регіонального, загальнодержавного та, нарешті, наднаціонального (наддержавного) в особі ЄС. Таким чином, кожен вищестоящий рівень влади є допоміжним (субсидіарним) по відношенню до нижчому і вирішує ті завдання, з якими він може впоратися найбільш ефективним чином);

2) поширення сфери охорони водних ресурсів на всі води: як поверхневі, зокрема прибережні, так і підземні;

3) досягнення «належного стану» для всіх вод до визначеної дати та збереження цього стану, там де його вже було досягнуто раніше;

4) управління водними ресурсами річкових басейнів, ґрунтуючись на комбінованому підході встановлення граничних показників викидів і стандартів якості, з відповідними положеннями про координацію дій для міжнародних річкових басейнів, коли басейн річки розташований у більше ніж

одній країні-члені ЄС, або коли він захоплює територію країн, що не є членами ЄС;

5) встановлення тарифів за користування водними ресурсами з урахуванням принципу відшкодування витрат і принципу стягнення плати із забруднювачів;

6) розширення участі громадян, залучених до захисту водних ресурсів;

7) удосконалення законодавства.

Основні законодавчі акти в сфері захисту та збереження водних ресурсів включають Директиви та Рішення, а також декілька міжнародних угод. Законодавча база включає саму Рамкову Водну Директиву 2000/60/ЄС (змінена та доповнена Рішенням № 2455/2001/ЄС), що встановлює законодавчу базу для політики Співтовариства в галузі використання та збереження водних ресурсів, а також захисту континентальних поверхневих вод, прибережних і підземних вод з метою запобігання та зменшення забруднення, забезпечення стабільного використання води, охорони водного середовища, поліпшення стану водних екосистем та мінімізації негативних наслідків повеней і посух. Ухвалення цієї рамкової Водної директиви в 2000 р. зробило більш раціональним законодавство Співтовариства в цій сфері завдяки тому, що вона замінила сім попередніх Директив, які стосувалися поверхневих вод, водного ареалу риб, молюсків і ракоподібних, підземних вод та викидів небезпечних речовин [9].

Якість води регламентується: Директивою 76/160/ЄС щодо води для купання та Директивою 98/83/ЄС щодо якості води, призначеної для споживання людиною. Контроль скидів здійснюється відповідно до Директиви 91/271/ЄС (змінена та доповнена Директивою 98/15/ЄС і відповідним Рішенням 93/481/ЄС) щодо обробки міських стічних вод та Директиви 91/676/ЄС щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення [9].

Моніторинг і звітність здійснюється відповідно до Рішення 77/795/ЄС (змінене та доповнене Рішеннями 84/422/ЄС, 86/574/ЄС та 90/2/ЄС) щодо загальних процедур обміну інформацією.

Питання до самопідготовки:

1. Розкрити причини та наслідки дефіциту водних ресурсів в Україні і світі.

2. Сформулюйте засади управління водними ресурсами за Водною рамковою директивою.

3. Яким чином визначається басейн річки? Сформулюйте принципи басейнового управління.

4. За якими законодавчими та нормативними актами здійснюється управління водними ресурсами в Україні?

5. Основні завдання басейнових рад в Україні.

6. Сформулюйте основні елементи планів управління річковими басейнами в Україні.

7. Принципи управління водними ресурсами в Європейському Союзі.

8. Принцип субсидіарності в комплексному управлінні водними ресурсами Європи.

ТЕМА 4. ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИБЕРЕЖНИМИ ЗОНАМИ. АНАЛІЗ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ВИДІВ МОРЕГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРИБЕРЕЖНІЙ ЗОНІ МОРЯ (ТЕРИТОРІЯ І АКВАТОРІЯ)

План

1. Головні екологічні проблеми Чорного моря;
2. Основні завдання інтегрованого управління прибережними зонами: просторове планування; економічний розвиток; управління природними ресурсами; розв'язання екологічних, територіальних та природно-ресурсних конфліктів, що виникають при природокористуванні у прибережних зонах моря.
3. Види морегосподарської та іншої діяльності, що здійснюються в зоні ПЗЧМ.
4. Особливості впливу різних видів господарської діяльності на навколишнє середовище в цілому та окремі види природних ресурсів.
5. Визначення конфліктних видів господарської діяльності та їх локалізація в межах прибережних зон моря.
6. Заходи, що здійснюються для захисту Чорного моря від забруднення на національному та міжнародному рівнях. Проект ЄС-ПРООН «Посилення екологічного моніторингу Чорного моря» (EMBLAS).

Головними екологічними проблемами Чорного моря згідно Бухарестської Конвенції (1992) і Стратегічному плані дій (1996 р., 2009 р.), є:

- біогенне забруднення і евтрофування шельфових вод та її негативні наслідки, серед яких найбільш небезпечним є утворення великих зон придонної гіпоксії, сірководневого зараження і заморів;
- мікробіологічне забруднення прибережних і гирлових районів моря, що загрожує здоров'ю населення приморських територій і знижує їхній рекреаційний потенціал;
- забруднення моря токсичними речовинами, насамперед, нафтою і нафтопродуктами.
- поява екзотичних видів гідробіонтів, занесених у море з баластовими водами, розмноження яких порушує стабільність аборигенних екосистем [10].

Для вирішення головних екологічних проблем причорноморські країни підписали ряд міжнародних документів для збереження Азово-Чорноморського басейну. У кінці минулого століття в надзвичайно короткі терміни розроблено, прийнято, та набуло чинності цілий ряд масштабних міжнародних угод у галузі охорони морського середовища. У Міжнародній конвенції ООН по морському праву режим "особливого району" встановлений для Чорного моря, яке є об'єктам міжнародного захисту.

Прибережні території є особливими і надзвичайно різноплановими як з огляду на природні умови, так і з огляду на економічні та суспільні інтереси,

що тут фокусуються і перетинаються. Це обумовлює особливі підходи до управління такими територіями. Впродовж останніх кількох десятиріч років продуктивно розвивається підхід, який дістав назву інтегрованого (комплексного) управління прибережною смугою.

Прибережна смуга морів – це ділянка контакту суші та моря, що проходить вздовж усієї берегової лінії моря та включає суходільні природні та антропогенні комплекси, що перебувають під впливом моря, та прилеглу морську акваторію, що перебуває під впливом берега. Прибережна смуга морів України включає території адміністративних районів, що прилягають до Чорного та Азовського морів (АР Крим, міста Севастополя, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей), та акваторію внутрішніх вод і територіального моря. Зовнішні суходільні межі прибережної смуги морів співпадають з межами районів, а морська межа прибережної смуги морів пролягатиме на відстані 12 морських миль від прямих берегових ліній. Власно ця територія є об'єктом управління.

В межах прибережної смуги морів виділено прибережну захисну смугу морів. Захисна смуга морів – це природоохоронна територія, яка встановлюється вздовж берегової лінії з метою охорони морського та прибережного природного середовища від несприятливих антропогенних впливів і на якій запроваджується особливий режим господарської діяльності. Суходільна межа захисної смуги морів встановлена на відстані не менше 2 км від берегової лінії (урізу води). В межах населених пунктів та промислових зон межі захисної смуги морів встановлюються з урахуванням містобудівної документації [11].

Інтегроване управління прибережними територіями – це адаптивний процес управління ресурсами для збалансованого розвитку прибережних територій. Збалансований розвиток вимагає забезпечення гарантованої кількості і якості прибережних ресурсів не лише для задоволення потреб теперішнього покоління, але й для забезпечення майбутніх поколінь стійкими доходами від економічних та екологічних послуг [12].

Цілями інтегрованого управління прибережною смугою, щодо організації інтегрованого управління прибережною смугою в регіоні Чорного моря, є:

- зміцнення комплексного управління багатогалузевою діяльністю за допомогою формування законодавчих рамок, спеціальних механізмів управління, підготовки кадрів та ін.;
- збереження продуктивності та біологічного різноманіття прибережних екосистем шляхом запобігання деградації середовищ існування видів, забруднення довкілля та надмірної експлуатації природних ресурсів;
- запобігання та зниження витрат, спричинених природними факторами (такими як ерозія прибережної смуги, паводки) та помилковими адміністративними рішеннями;
- раціональне використання природних ресурсів та збалансований розвиток прибережних регіонів.

Основою інтегрованого управління прибережною смугою є комплексний план використання або розвитку прибережної території, розробка і впровадження якого здійснюється виключно на умовах координації, інтеграції та партнерства всіх заінтересованих сторін.

При інтегрованому управлінні прибережною смугою виникають конфлікти, пов'язані з розвитком територій і використанням ресурсів. Розвиток портового і комунального господарства не сприяє підтриманню належної якості води і збереженню біологічного різноманіття. Розвиток промисловості суперечить реалізації програм туристичного і рекреаційно-оздоровчого сектору. З рекреаційною діяльністю несумісні проекти створення гідротехнічних споруд для берегоукріплення. Приватизаційні процеси конфліктують з програмами розвитку територій і збереження земель і т.д.

У 2013 – 2018 рр. за підтримки Програми розвитку ООН та Європейської комісії в Україні, Грузії та Росії реалізовується міжнародний проект «Посилення екологічного моніторингу Чорного моря» (EMBLAS – II). Цей проект спрямований на отримання даних про екологічний стан Чорного моря відповідно до вимог Рамкової Директиви морської стратегії ЄС та Водної рамкової директиви ЄС, та посилення можливостей партнерів проекту проводити національні програми моніторингу Чорного моря. Бенефіціаром (отримувачем кінцевої вигоди) проекту EMBLAS в Україні є Міністерство екології та природних ресурсів, партнерами проекту в Україні є Український науковий центр екології моря (УкрНЦЕМ) Мінприроди України, Інститут морської біології імені О. О. Ковалевського НАН України та Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Завдання1

1. Проаналізувати сумісність, малосумісність чи несумісність (конфліктність), нижченаведених видів морегосподарської діяльності у прибережній зоні моря (територія і акваторія), враховуючи їх вплив на довкілля та на окремі види природних ресурсів:

- 1) видобування нафти і газу;
- 2) промислове рибальство;
- 3) аквакультура;
- 4) танкерне перевезення нафти
- 5) морський туризм;
- 6) порти і портове господарство;
- 7) прокладка трубопроводів і кабелів;
- 8) морські заповідники;
- 9) рекреаційна діяльність;
- 10) видобування піску.

2. Представити результати аналізу у вигляді таблиці, де у стовпчиках вказані ті ж види діяльності, що в рядках під відповідними номерами.

Таблиця 4.1 – Аналіз конфліктогенності видів морегосподарської діяльності

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. видобування нафти і газу										
2. промислове рибальство;										
3. аквакультура										
4. танкерне перевезення нафти										
5. морський туризм										
6. порти і портове господарство										
7. прокладка трубопроводів і кабелів										
8. морські заповідники										
9. рекреаційна діяльність										
10. видобування піску										

:

Сумісні – С;

Малосумісні – М;

Несумісні (конфліктні) – N.

2. Під час відповіді обґрунтувати свої висновки. Чи є альтернатива? Розгляньте також інші варіанти морегосподарської діяльності.

Питання до самопідготовки:

1. Які заходи здійснюються для захисту Чорного моря від забруднення?

2. Розкрийте сутність Проекту ЄС-ПРООН «Посилення екологічного моніторингу Чорного моря» (EMBLAS) (користуйтеся матеріалами за посиланням https://emblasproject.org/wp-content/uploads/2017/04/Joint-Black-Sea-Surveys-2016_UA.pdf та актуальними статтями за темою).

3. Які види морегосподарської діяльності здійснюються в прибережній зоні моря (на території і в акваторії)?

4. Оцініть конфліктність видів морегосподарської діяльності.

5. Проаналізуйте, яким чином забезпечити інтегроване управління прибережною смугою в районах портів Великої Одеси, порту Очаків, порту Ольвія?

ТЕМА 5. ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ. АТРАКТИВНІСТЬ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІЙ

План

1. Поняття, мета, сутність управління земельними ресурсами.
2. Концепції сучасного управління земельними ресурсами.
3. Управління землями різного цільового призначення.
4. Поняття атрактивності ресурсів територій.
5. Землеустрій, земельний кадастр та моніторинг земель як функції управління земельними ресурсами.
6. Гармонізація земельного законодавства України із законодавством ЄС.

Конституція України (ст. 14), враховуючи виключно важливе значення землі в усіх сферах економіки країни, проголошує її основним національним багатством і закріплює принцип особливої охорони вказаного важливішого компоненту біосфери.

Інтегрований підхід передбачає комплексне територіально-просторове планування і управління земельними ресурсами шляхом координації секторального планування і управління діяльністю окремих суб'єктів господарювання, пов'язаною з різними аспектами використання земельних ресурсів, наприклад, екологічним, соціально-економічним. Це дозволить забезпечити узгодження зростаючого попиту на обмежені земельні ресурси і потребою у збереженні і відтворенні потенційної продуктивності земель, тобто досягнення суспільної мети сталого розвитку [13].

Ефективне інтегроване управління землекористуванням базується на таких принципах:

- відкритості (з доступом до інформації);
- прозорості (політичних і фінансових рішень);
- партнерства (за участю зацікавлених);
- підзвітності (при чіткому розподілі ролей, відповідальності);
- результативності (на основі зрозумілих цілей);
- логічній послідовності (для розуміння і підтримки);
- ефективності (в першу чергу економічної);
- комунікабельності (з підтримкою вільного обміну інформації);
- справедливості (з урахуванням інтересів основних груп);
- інтегрованості (з урахуванням усіх видів і суб'єктів землекористування і його дій);
- стійкості (з урахуванням інтересів майбутніх поколінь і екосистем);
- моральності (врахуванням моральних принципів суспільства).

При здійсненні інтегрованого управління землекористуванням важливо враховувати історичні аспекти використання земель певної території, а також розуміти, що адаптивні підходи до використання земель можуть бути прийнятними для одного регіону та неприйнятні для іншого.

До основних інструментів інтегрованого управління землекористуванням відносяться:

- оцінка земель – інвентаризація ресурсів і визначення вартості земель;
- програми для інтегрованого управління – поєднання варіантів розвитку, використання ресурсів і соціальних взаємодій;
- регулювання ринку земель – ефективніше використання земель;
- інструменти соціальних змін – стимулювання громадянського суспільства в плані дбайливого ставлення до використання земель;
- вирішення конфліктів – вирішення спорів, забезпечення права власності на землю;
- управління і обмін інформацією – підвищення інформаційного забезпечення для ефективного управління землекористуванням [13].

До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії.

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісгосподарського призначення;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (70,8 %), що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Цей показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу. Порівняно з європейськими країнами, орні землі яких займають 30,32 % загальної площі суходолу, розораність українських земель сягає 53,8 % за рахунок скорочення площ лісів, сіножатей і пасовищ, внаслідок чого змінюється мікроклімат, рівень залягання ґрунтових вод, активізуються процеси аридизації і опустелювання земель, розвивається водна і вітрова ерозія, що зумовлює падіння родючості ґрунтів, деградацію та зниження продуктивності агроєкосистем та унеможливорює їх сталий розвиток, з яким пов'язана не тільки екологічна, але й продовольча безпека країни [14].

Основні екологічні проблеми земельних ресурсів:

- *погіршення якості земель сільськогосподарського призначення* (через надмірну розораність, дефіцитний баланс гумусу і поживних речовин, недостатнє внесення органічних речовин та мінеральних добрив, хімічних меліорантів, забруднення);

- *забруднення ґрунтів* (забруднення ґрунтів хімічними та біологічними компонентами, зокрема, радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, збудниками інфекційних хвороб. Через ґрунти ці забруднювачі мігрують у суміжні географічні середовища (воду, повітря), забруднюють продукти харчування);

- *деградація земель* [14].

У Посланні комісії ЄС «До тематичної стратегії захисту ґрунтів» визначено 8 головних загроз деградації ґрунтів: ерозія, кількісне і якісне зменшення органічної речовини (гумусу), забруднення, засолення, ущільнення, зсуви та повені, втрата біологічного різноманіття, накриття ґрунту. Крім двох останніх, всі види деградації ґрунтів поширені на території України.

Найпоширеніший вид деградації – дегуміфікація (втрата гумусу й поживних речовин), нею вражено 43 % загальної площі.

Дефляційно небезпечним ґрунтам належить 33,4 % від загальної площі сільськогосподарських угідь, у тому числі піддані водній ерозії 22,9 %, вітровій 2,9 % та вітровій і водній – 3,5 % [14].

Охорона земель включає:

а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;

б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;

в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;

г) збереження природних водно-болотних угідь;

д) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;

е) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь [13].

Державне управління у сфері використання та охорони земель – це організаційно-правова діяльність уповноважених органів влади щодо забезпечення раціонального використання земель власниками та користувачами земельних ділянок, а також іншими суб'єктами земельних правовідносин відповідно до вимог земельного законодавства України [13, 14].

Сучасна мета управління земельними ресурсами повинна бути зорієнтована на максимум економічного ефекту при забезпеченні гарантованого соціального й екологічного рівня. Тому метою управління

земельними ресурсами є створення і забезпечення функціонування системи цивілізованих земельних відносин і сталого землекористування, що дає можливість при забезпеченні досить високого рівня екологічних і соціальних умов життя, розвитку ефективної підприємницької, суспільної й іншої діяльності формувати умови збереження і відновлення властивостей навколишнього природного середовища.

Зростаючу увагу привертають рекреаційні ресурси території. Важливою є оцінка рекреаційного потенціалу території, ресурсів, які б бути використані у розвиток рекреації.

В основі оцінки рекреаційних ресурсів лежать такі поняття, як естетика, аттрактивність (привабливість) та перцепція (сприйняття).

Атрактивність визначається як експертна, бальна оцінка, що враховує сукупність низки показників (різноманітність рельєфу, наявність водного дзеркала, зелених масивів, об'єктів людської діяльності, пам'яток історії та архітектури, точок пейзажного огляду, загальної величності території тощо). Показники атрактивності можуть бути переведені у вартісну оцінку краси ландшафту (території), яку нині важко визначити у зв'язку з нерозвиненістю ринку землі та малим використанням кадастрових оцінок території. Ціна землі, що продається або здається державою, розраховується найчастіше виходячи з родючості. Але при будівництві заміських будинків, розміщенні дачних та садово-городніх ділянок елементи привабливості навколишньої території мають значення як з точки зору черговості заняття ділянок, так і їх вартості [15].

Суб'єктами управління в галузі використання та охорони земель є органи державної влади, уповноважені провадити відповідну організаційно-правову діяльність щодо забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони. Суб'єкти управління поділяються на суб'єкти, що здійснюють державне, місцеве і внутрішньогосподарське управління. До таких органів Земельний кодекс України відносить: Верховну Раду України, міські, районні, районні у містах, міські, селищні та сільські ради, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів, місцеві державні адміністрації.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру.

Держгеокадастр організовує та здійснює державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності:

1) у частині додержання вимог земельного законодавства щодо використання та охорони земель за:

- додержанням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю;
 - виконанням вимог щодо використання земельних ділянок за цільовим призначенням;
 - додержанням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, викупу (викупу) земельних ділянок;
 - веденням державного обліку і реєстрації земель, достовірністю інформації про земельні ділянки та їх використання;
 - розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням в дію об'єктів, що негативно впливають або можуть вплинути на стан земель;
 - здійсненням комплексу необхідних заходів щодо захисту земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, псування, забруднення, засмічення відходами, заростання бур'янами, чагарниками та дрібноліссям;
 - додержанням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового здійснення заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
 - виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву, своєчасного проведення рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених робочим проектом землеустрою;
 - додержанням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків;
 - додержанням встановленого законодавством порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва;
 - додержанням строків розгляду заяв чи клопотань щодо набуття і реалізації прав на землю;
- 2) у частині родючості ґрунтів за:
- зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення;
 - своєчасним проведенням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності заходів щодо збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- 3) у частині проведення планових та позапланових перевірок за:
- об'єктом державного контролю;
 - суб'єктами господарювання;
 - відповідністю власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним ст. 130 Земельного кодексу України, у

випадках та у порядку, визначених законодавством у сфері здійснення державного контролю за використанням та охороною земель;

5) обстежує земельні ділянки, які підлягають рекультивації, та обстежує земельні ділянки, яким заподіяна шкода внаслідок їх самовільного зайняття, використання не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання;

6) бере участь у роботі комісій під час прийняття в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель;

7) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення;

8) розраховує розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, та вживає заходів до її відшкодування щодо земель державної власності сільськогосподарського призначення в установленому законодавством порядку;

9) подає позов про конфіскацію земельної ділянки у випадках, визначених законом;

10) подає пропозиції щодо фінансування заходів з охорони земель;

11) вживає відповідно до закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам;

12) здійснює ведення та адміністрування Державного земельного кадастру, інформаційну взаємодію Державного земельного кадастру з іншими інформаційними системами в установленому порядку тощо.

Моніторинг земель – це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів.

У системі моніторингу земель проводиться збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки.

Моніторинг земель є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля.

Залежно від цілей, спостережень і охоплення територій моніторинг земель може бути національним, регіональним і локальним.

Ведення моніторингу земель здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Порядок проведення моніторингу земель встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями моніторингу земель є прогноз еколого-економічних наслідків деградації земельних ділянок з метою запобігання або усунення дії негативних процесів [16].

Землеустрій – сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

Заходи із землеустрою – передбачені документацією із землеустрою роботи щодо раціонального використання та охорони земель, формування та організації території об'єкта землеустрою з урахуванням їх цільового призначення, обмежень у використанні та обмежень (обтяжень) правами інших осіб (земельних сервітутів), збереження і підвищення родючості ґрунтів.

Державний земельний кадастр – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах кордонів України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами.

Державний земельний кадастр є основою для ведення кадастрів інших природних ресурсів.

Призначенням державного земельного кадастру є забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, заінтересованих підприємств, установ і організацій, а також громадян з метою регулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землю і цінності земель у складі природних ресурсів, контролю за використанням і охороною земель, економічного та екологічного обґрунтування бізнес-планів та проектів землеустрою.

Основними завданнями ведення державного земельного кадастру є [17]:

- 1) забезпечення повноти відомостей про всі земельні ділянки;
- 2) застосування єдиної системи просторових координат та системи ідентифікації земельних ділянок;
- 3) запровадження єдиної системи земельно-кадастрової інформації та її достовірності.

Кадастровим зонуванням є встановлення меж кадастрових зон і кварталів.

Кадастрові зйомки – це комплекс робіт, виконуваних для визначення та відновлення меж земельних ділянок. Вона включає:

- 1) геодезичне встановлення меж земельної ділянки;
- 2) погодження меж земельної ділянки з суміжними власниками та землекористувачами;

- 3) відновлення меж земельної ділянки на місцевості;
- 4) встановлення меж частин земельної ділянки, які містять обтяження та обмеження щодо використання землі;
- 5) виготовлення кадастрового плану.

Бонітування ґрунтів – це порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер та суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно-кліматичних умовах.

Бонітування ґрунтів проводиться за 100-бальною шкалою. Вищим балом оцінюються ґрунти з кращими властивостями, які мають найбільшу природну продуктивність.

Економічна оцінка земель – це оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі. Економічна оцінка земель різного призначення проводиться для порівняльного аналізу ефективності їх використання. Дані економічної оцінки земель є основою грошової оцінки земельної ділянки різного цільового призначення. Економічна оцінка земель визначається в умовних кадастрових гектарах або у грошовому виразі.

Грошова оцінка земельних ділянок визначається на рентній основі. Залежно від призначення та порядку проведення грошова оцінка земельних ділянок може бути нормативною і експертною.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо. Експертна грошова оцінка використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок.

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України. Державна реєстрація земельних ділянок здійснюється у Державному земельному кадастрі [17].

Облік кількості земель – відображення у відомостях і документах даних, які характеризують кожен земельну ділянку, а також землі за площею та складом земельних угідь, розподіл земель за власниками, землекористувачами. Облік якості земель – відображення у відомостях і документах даних, які характеризують земельні угіддя за природними і набутими властивостями, що впливають на їх продуктивність та економічну цінність, а також за ступенем техногенного забруднення ґрунтів.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» говорить, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного [3].

Водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення [3].

За різними критеріями забрудненими є близько 20 % земель України. Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ. Більш як 150 тисяч гектарів земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності. Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч [3].

Причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

Зважаючи на ту обставину, що ґрунти є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, а також невідновлювальним природним ресурсом, в законодавстві ЄС значна увага приділялась та приділяється саме охороні ґрунтів земельних ділянок.

Європейською комісією розроблено Звернення (Комунікація) Європейської комісії від 16.04.2002 р. – «В напрямку до стратегії захисту ґрунтів» та Звернення Європейської комісії від 22.09.2006 р. під назвою «Тематична стратегія захисту ґрунтів». Головною метою стратегії визначено забезпечення та гарантування стійкого використання ґрунтів та її основні принципи: унеможливлення подальшого погіршення якості ґрунтів і збереження їхніх природних властивостей; повернення у використання ґрунтів, якість яких погіршена, але які повинні бути відновлені в найближчій перспективі та на це повинні бути передбачені кошти як державами-членами ЄС, так і фондами Євросоюзу загалом. При цьому заходи повинні проводитись на трьох рівнях – локальному, національному, на рівні ЄС.

Директива 2011/92/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 р. про оцінку наслідків деяких публічних та приватних проєктів на довкілля встановлює вимоги щодо проведення оцінки впливу на довкілля публічних та приватних проєктів, які можуть зумовити будь-які негативні наслідки для безпечності навколишнього середовища, його окремих елементів та життєдіяльності людей. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Директиви оцінка наслідків для довкілля визначає в залежності від кожного конкретного випадку прямі та непрямі наслідки від проєкту на наступні фактори: (а) населення і здоров'я людини; (б) біорізноманіття з особливою увагою до видів і місць проживання; (с) ґрунти, ландшафт тощо [18].

Одним із джерел забруднення та засмічення земель є відходи. Значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів у сфері поводження з відходами, що поглиблює екологічну кризу, зумовило необхідність прийняття Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 р., яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами з урахуванням європейських підходів з питань управління відходами, що базуються на положеннях: Рамкової Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. «Про відходи та скасування деяких директив»; Директиви Ради № 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. «Про захоронення відходів»; Директиви № 2006/21/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 березня 2006 р. «Про управління відходами видобувних підприємств, та якою вносяться зміни до Директиви 2004/35/ЄС»; Директиви 94/62/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 грудня 1994 р. «Про упаковку та відходи упаковки»; Директиви 2012/19/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. «Про відходи електричного та електронного обладнання (ВЕЕО)».

Проблеми адаптації національного законодавства у сфері охорони земель та ґрунтів слід розглядати в контексті співробітництва України з європейськими інституціями, зокрема: у сфері збереження ґрунтів та їх родючості; процедури оцінки впливу деяких публічних та приватних проєктів на довкілля; у сфері поводження з відходами як джерел забруднення та засмічення земель [18].

Питання до самопідготовки:

1. Сформулюйте мету та сутність інтегрованого управління земельними ресурсами.
2. Назвіть екологічні проблеми земельних ресурсів.
3. Назвіть основні інструменти інтегрованого управління землекористуванням.
4. Сформулюйте концепції сучасного управління земельними ресурсами.
5. Яким чином здійснюється управління землями різного цільового призначення.
6. Надайте поняття атрактивності ресурсів територій.
7. Землеустрій, земельний кадастр та моніторинг земель як функції управління земельними ресурсами.
6. Яким чином відбувається гармонізація земельного законодавства України із законодавством ЄС?

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

План

1. Правові аспекти інтегрованого природокористування в зарубіжних країнах.
2. Економічні механізми інтегрованого природокористування в розвинених зарубіжних країнах.
3. Адміністративні механізми управління природокористуванням в розвинених зарубіжних країнах.
4. Суспільний природоохоронний рух в розвинених зарубіжних країнах.
5. Інноваційна діяльність держав в контексті інтегрованого безпечного природокористування.

В кожній окремій країні система регулювання сфери природокористування має певну специфіку. Вона формується виходячи з обсягу природно-ресурсного потенціалу, ступеня його освоєності, ефективності використання окремих складових та рівня господарського навантаження. Серед основних проблем, які були характерними для формування економічного механізму регулювання сфери природокористування в зарубіжних країнах, науковці виділяють недостатню ефективність застосовуваних заходів та їх високу вартість [19].

Значні витрати на охорону навколишнього середовища стали однією з причин інфляційного підвищення цін і, відповідно, стримування розвитку економіки, зниження конкурентоспроможності товарів на зовнішньому ринку. Нині у розвинутих країнах державні інститути сконцентровують увагу на таких напрямках природоохоронного характеру, як:

- безпосереднє здійснення великомасштабних природоохоронних заходів, що передбачають організацію і фінансування науково-дослідних робіт, надання грантової допомоги для виконання наукових тем, реалізацію загальнонаціональних проєктів природоохоронного призначення, підготовку спеціалістів, формування екологічної інфраструктури;

- забезпечення нормативно-правового регулювання, що передбачає розроблення чіткої системи природоохоронного законодавства і контроль за його виконанням, екологічну оцінку проєктів, екологічне інспектування і ліцензування господарської діяльності, екологічну стандартизацію, установлення екологічних норм, тощо;

- економічне стимулювання природоохоронної діяльності приватного сектору за допомогою субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, встановлення режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення, надання допомоги в отриманні патентів та ліцензій;

– проведення семінарів, наукових форумів для дослідників з управління знаннями в сфері охорони довкілля, проведення конкурсів серед інноваторів.

Зазначені напрями засвідчують, що у економічно розвинених країнах сформувався своєрідний, досить збалансований симбіоз із адміністративних та ринкових регуляторів. Однак вони ще не є ідеальними і потребують подальшого вдосконалення. Аналіз різних форм та елементів системи сучасних міжнародних економічних відносин засвідчує, що вони мають екологічне підґрунтя. Застосовування у практиці міжнародної торгівлі обмеження найчастіше зумовлені екологічними міркуваннями. Як зазначають фахівці, заборона експорту та імпорту екологічно-шкідливих товарів, уведення жорстких екологічних стандартів на техніку і технології, екологічні обмеження для міжнародного руху капіталів – це широко використовувані нині регулятори впливу на екологічну ситуацію усвіті [20].

Аналіз економічних методів регулювання природоохоронної діяльності, у країнах із класично розвинутими ринковими відносинами дає підстави виділити дві великі законодавчо закріплені групи.

Групу екологічних регуляторів примусового характеру вважають доповненням до адміністративно-законодавчого підходу. Вони є чітко визначеними в кожній країні та обов'язковими для дотримання.

Більш дієвим інструментарієм у царині екологізації сфери природокористування, на думку фахівців, вважається саме друга група регуляторів. Вона економічно більш приваблива для природокористувачів і дає змогу здійснювати перехід до принципово нової технологічної політики. Суть цієї політики полягає у переході від контролю за забрудненням навколишнього середовища до запобігання. Саме друга група регуляторів стимулює екологічну поведінку підприємців, сприяє впровадженню превентивних техніко-технологічних і організаційних заходів щодо захисту природного середовища, переходу виробничої діяльності на безвідходну і ресурсозберігаючу основу [20].

Зарубіжний досвід засвідчує, що механізм регулювання сфери природокористування здебільшого являє собою комплекс заходів податкового та кредитного характеру. Серед них найбільшого поширення набули ті, що пов'язані з наданням прямої чи опосередкованої допомоги приватному капіталу з боку держави. Формами здійснення такої допомоги в економіку країн Західної Європи і Північної Америки є: безпосередні цільові субсидії (централізовані чи місцеві); прямі позики для реалізації природоохоронних проектів та програм [20].

Серед усіх зарубіжних економічних форм регулювання природокористування (загалом їх нараховують понад 150) саме форма субсидій становить приблизно 30 %. Фінансова підтримка держави забезпечує виконання пріоритетних напрямів національних екологічних програм, покриває значну частину витрат на природоохоронні заходи приватно-підприємницького сектору, сприяє збільшенню його прибутків і зміцненню конкурентних позицій на ринку.

У Нідерландах понад 80 % усіх інвестицій, спрямованих на запобігання забрудненню і очищення водного басейну, виділяється державою. У США за останні роки субсидії держави на природоохоронні заходи перевищували 63 % загальнонаціональних природоохоронних витрат, у Німеччині і Франції – близько 70, у Японії – понад 80 %. Традиційно у країнах Північної Європи (Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія) перевага надається саме методам безпосередньої фінансової державної підтримки екологічних заходів (інвестування будівництва та експлуатації очисних споруд, розроблення екологічно чистих технологій, раціональне використання та відтворення природних ресурсів у сільському господарстві, виділення коштів на утримання екологічних організацій) [19].

Потужним фактором, який значно обмежив розвиток ерозійних процесів у США, став закон «Про продовольчу безпеку» (1985 р.). Цей закон передбачив оренду державою у фермерів земель, найбільш уражених ерозією. Фермери одержують грошову компенсацію за вивід земель зобігу. Також державне технічне сприяння і матеріальну допомогу в розмірі 50 % видатків у разі залуження цих земель або створення на них лісових насаджень. Практику США в галузі екологічного регулювання називають «примусовою моделлю». На противагу «переговорній моделі» вона покладається на такі механізми, як штрафи, покарання, накази щодо обмеження або припинення певної діяльності [21].

У розвинених країнах екологічні субсидії, спрямовані на покриття частини видатків щодо розроблення нових технологій, позики на устаткування природоохоронного призначення мають здебільшого інвестиційну форму. Зокрема, характерною такою політикою є для Австрії. В цій країні є інвестиційна премія за капітальні вкладення, спрямовані на охорону природи. Також поширена практика державного фінансування заходів щодо зменшення забруднення та розроблення екологічно чистих технологій у Нідерландах. Застосовується додаткова знижка в розмірі 10 – 15 %, порівняно із звичайною податковою, на інвестиційні витрати, що спрямовуються на зниження забруднення навколишнього середовища. Податкові пільги є досить поширеною в зарубіжній практиці формою субсидій. Зниження податків на екологічно чистіші автомобілі, електромобілі застосовується в Норвегії, Швеції, Німеччині, Австрії і Нідерландах.

В Іспанії поряд з податковими пільгами надаються й особливі субсидії в розмірі до 30 % від інвестиційних витрат на дослідницьку діяльність, що спрямована на моніторинг викидів у навколишнє середовище [22].

Нині формуванню сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату у сфері регулювання природокористування уряди розвинених країн приділяють особливу увагу. Зокрема, використовуючи інноваційний податковий кредит, зменшені на певний відсоток уже нараховані за законом суми податку на прибуток корпорацій, вони активно допомагають розвитку і впровадженню екологічних технологій. Передусім від податкового кредиту одержують вигоду найбільші компанії з високим і зростаючим обсягом видатків на

науково-дослідну роботу. Залежно від типу екологічних фондів, ставки податкового кредиту перебувають у межах від 3 – 5 % (Корея, Тайвань, Нідерланди) до 10 – 15 % (Японія, Нідерланди). Екологічні інвестиції, згідно з даними Агентства захорони навколишнього середовища США, у 54 % компаній окупилися протягом одного року, у 21 – через два, і лише у 7 % компаній окупність природоохоронних капіталовкладень становила понад чотири роки. Австрійські промисловці високу прибутковість природоохоронних інвестицій оцінюють як важливий ресурс економічного зростання [21].

Останнім часом у розвинених країнах активно формується і ринок екологічних послуг. Компаніям і фірмам дозволяється купувати, продавати чи перерозподіляти права на забруднення. Є така ринкова форма, як первісний дозвіл (ліцензія) на рівень забруднення. Фірма, яка його отримала, має дотримуватися встановленого стандарту шляхом вкладення інвестицій в очисні технології. Якщо фінансово вона не спроможна цього зробити, то має право придбати дозвіл у того підприємства, яке досягло нижчого рівня викидів, ніж передбачалося на час видачі ліцензії. Органи управління відстежують еквівалентність таких угод і контролюють, щоб загальний вплив на природу не зростав [19].

Експерти виділяють ще такий важливий елемент механізму регулювання природокористування, як квоти.

Система квот найбільше поширена в США, Німеччині, Канаді. У світовій практиці цей елемент регулювання обсягів викидів шкідливих речовин на певній території одержав назву методу «ковпака». За його застосування підприємства шляхом спільних зусиль мають змогу зменшити обсяг шкідливих викидів у повітря замість суворого дотримання екологічних норм усіма джерелами викидів на певній території.

Також джерелами фінансових коштів, які спрямовуються на природоохоронні цілі, можуть бути окремі податки, збори, штрафи за недотримання норм викидів забруднюючих речовин. У більшості країн їх обчислюють залежно від рівня фактичного забруднення. Такий досвід накопичено в Нідерландах, частково – Німеччині, Франції та Польщі. Грошові кошти акумулюються у спеціальних фондах екологічного призначення. Вони мають чітке цільове призначення і використовуються виключно на фінансування природоохоронних досліджень та розробок, відшкодування завданих збитків, підготовку і реалізацію екологічних програм [19].

Промислово розвинені країни мають досить гнучку договірну систему економічних взаємовідносин організацій із природокористувачами. Ця система постійно розвивається і вдосконалюється. Вона характеризується щорічним переглядом цін, пов'язаних з конкретними змінами господарської, екологічної та економічної ситуації. Вважається, що найбільш стимулюючий вплив у сфері раціоналізації природокористування має удосконалена податкова система.

З метою стимулювання природоохоронної діяльності, зниження рівня забруднення перевага надається саме ринковим регуляторам. Тому у різних країнах ефект від застосування екологічних податків неоднаковий. Напрями природоохоронної політики та набутий усвітовий практиці досвід доводять необхідність реформування вітчизняної податкової системи. Чітка і виважена податкова політика у природоохоронній сфері дасть змогу подолати негативні процеси як у соціально-економічній, так і екологічній сферах, у перспективі – досягти сталого розвитку регіональних еколого-економічних систем та екологічної безпеки загалом.

У зарубіжній практиці поширеним і ефективним механізмом залучення коштів у природоохоронну діяльність є страхування екологічних ризиків. З урахуванням того, що кількість техногенних аварій та екологічних катастроф збільшується, зростає актуальність застосування такого механізму. Збитки від однієї екологічно застрахованої події подекуди перевищують мільярд доларів.

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив необхідність створення гнучкого механізму, який має включати комплекс взаємопов'язаних елементів, спрямованих на збереження і поліпшення якості навколишнього середовища. Це можливо реалізувати насамперед шляхом розроблення нових та вдосконалення наявних економічних інструментів регулювання природокористування та природоохоронної діяльності. Інтеграція України у світове економічне співтовариство пов'язана з необхідністю адаптації до нових принципів регулювання природоохоронної діяльності та формування відповідної нормативно-правової системи [19].

Питання до самопідготовки:

1. Які напрями природоохоронної діяльності є найбільш реалізованими в розвинутих країнах?
2. Які групи регуляторів виділено в засадах економічних методів регулювання природоохоронної діяльності?
3. Наведіть приклади економічних форм регулювання природокористування у різних країнах.
4. Яка роль заходів податкового та кредитного характеру в механізмі регулювання сфери природокористування?

ЛІТЕРАТУРА

1. Мальчик М.В., Павлов К.В., Федина К.М. Принципи інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням // Вісник НУВГП. Економіка: зб. наук. праць. Рівне: НУВГП, 2016. Вип. 2(74). – С. 143 – 149. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10640> (дата звернення 10.06.2022).
2. Павлов К.В., Федина К.М. Принципи інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням / Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер.: Економіка: зб. наук. пр. / Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування. Рівне, 2016. Вип. 4. - С. 198 – 206.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 10.06.2022).
4. Самойленко Н.М., Райко Д.В., Аверченко В.І. Організація та управління в природоохоронній діяльності: навч. посіб. / Харків: НТУ «ХП», Видавництво «Лідер», 2018. – 174 с.
5. Водна стратегія України на період до 2025 р. (наукові основи) / за ред. М.І. Ромащенко, М.А. Хвесика, Ю.О. Михайлова. К., 2015. 46 с.
6. Сапко О.Ю. Аналіз виконання вимог Європейського законодавства щодо управління водними ресурсами в Україні // Науково-практичний журнал «Екологічні науки». 2021. № 3 (36). С. 64 – 68.
7. Сапко О.Ю. Євроінтеграційний процес управління водними ресурсами України // Всеукраїнська наукова конференція «Євроінтеграція екологічної політики України»: Тези доповідей. Одеса: ОДЕКУ, 2019. – С. 84 – 87.
8. Сапко О.Ю. Стан впровадження вимог Європейського законодавства щодо управління водними ресурсами в Україні // Друга Всеукраїнська наукова конференція «Євроінтеграція екологічної політики України»: Тези доповідей. Одеса: ОДЕКУ, 2020. – С. 102 – 106.
9. Європейське законодавство в сфері захисту та управління водними ресурсами // SumDU Repository: [Веб-сайт]. Суми, 2013. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/31334/1/gopchak.pdf> (дата звернення: 05.06.2022).
10. Звіт про науково-дослідну роботу «Розроблення програми державного екологічного моніторингу морів України на 2019-2025 рр. відповідно до вимог Директив ЄС 2008/56/ЄС, 2008/105/ЄС». Науковий керівник В.М. Коморін // Одеса, УкрНЦЕМ, 2018. – 363 с.
11. Топчієв О.Г., Тітенко З.В., Шашеро А.М. Проблеми раціонального природокористування та організації території приморських регіонів України / Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2014. Т. 19, вип. 1 – С. 153 – 169.

12. Карамушка В.І. Просторове планування розвитку прибережної смугиморів України/ УкрНЦЕМ. Одеса: Типографія “Принт Бистро”, 2009. – 55 с. URL: <http://bssupgrade.oceaninfo.ru/library/files/40769.pdf>. (дата звернення 10.06.2022).
13. Глушенкова І.С., Анопрієнко Т.В., Кошкалда І.В., Трегуб О.М. Управління земельними ресурсами: конспект лекцій (для магістрів спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій) / Харків. нац. ун-т. міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. – 85 с. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/49313/1/2018.pdf>. (дата звернення 10.06.2022).
14. Шарий Г.І., Тимошевський В.В., Міщенко Р.А., Юрко І.А. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ, 2019. – 172 с.
15. Герасименко В.Г., Бедрадіна Г.К., Галасюк С.С. та ін. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. – 262 с. / URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5474>. (дата звернення 12.06.2022).
16. Про затвердження Положення про моніторинг земель: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-п#Text> (дата звернення: 12.06.2022).
17. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення: 12.06.2022).
18. Оверковська Т. Адаптація законодавства України у сфері охорони земель та ґрунтів до законодавства ЄС. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 8 черв. 2022 р. Київ, 2018. С. 147 – 150.
19. Зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Т. 2, № 26. С. 54 – 59. URL: http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/26_2_2019ua/12.pdf (дата звернення: 12.06.2022).
20. Андрощук І.В. Аналіз міжнародного досвіду застосування економічних важелів для здійснення екологічної політики в Україні // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: Науковий збірник / відп. ред. В.К. Хільчевський. Луцьк:РВВ Луцького ДТУ, 2012. Том 4. С. 13 – 17.
21. Хвесик Ю.М. Досвід реалізації організаційно-економічного механізму управління природокористуванням в США. Київ: Регіональна економіка, 2001. № 1. С. 140 – 146.
22. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. Київ: Фундація «Відкрите суспільство», 2017. 108 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять
студентів денної та заочної форми навчання з дисципліни
«Інтегроване управління природокористуванням»
Спеціальність – 101«Екологія»
Рівень вищої освіти – магістр

Укладачі: Сапко О.Ю., Гарабajій Т.А.

Підписано до друку	Формат 60 x 84/16	Папір офс.
Умовн. друк. арк..	Тираж	Зам. №
Надруковано з готового оригінал – макета		

Одеський державний екологічний університет,
65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15
